

Arkeologin i Kullabygden

Kristina Jennbert

Man kan undra vad arkeologi kan bidra med till temat ”Natur och kultur i Kullabygd”. Faktiskt en hel del, eftersom arkeologin förenar natur och kultur. Arkeologin studerar människans livsvärld. Kultur och natur är oskiljaktiga kategorier, och det vore omöjligt att tänka sig något annat än att människans livsvärld är integrerad med naturen.

Arkeologi är en akademisk disciplin som förenar humaniora, naturvetenskap och samhällsvetenskap. När arkeologin växte fram under 1800-talet hämtade man teorier och metoder från naturvetenskapen, inte minst vad gäller möjligheten att systematisera och klassificera det arkeologiska källmaterialet. Man var också precis som idag beroende av sociologiska och antropologiska teorier och metoder för att kunna tyda det arkeologiska materialet i relation till olika typer av samhällsorganisationer. Filosofiska traditioner och synsätt bidrog också till att finna perspektiv på människans existens. Det senaste bidraget inom kritisk arkeologi är att ta utgångspunkt i posthumanistiskt tankegods, vilket löser upp tidigare dualistiska kategoriseringar som till exempel att begreppen natur och kultur tolkats som två skilda fenomen.¹ Vid ett tidigare symposium på Krapperup diskuterades relationen mellan arkeologi och naturvetenskap. Årets tema öppnar för möjligheten att reflektera över arkeologin i bygden.² Olika sorters arkeologier framskymtar.

Här i Kullabygden har människor rört sig under tusentals år. Vi har arkeologiska spår efter människor från stenåldern, bronsåldern, järnåldern, medeltiden och långt fram i den moderna tiden. Syftet med detta kapitel är inte att beskriva hela förhistorien i Kullabygden utan att lyfta fram några arkeologiska platser för att ge exempel på hur arkeologin kan fungera generellt och specifikt i Kullabygden. Jag vill också betona det arkeologiska detektivarbetet, den långa vetenskapshistorien och hur olika vetenskapsområden bidrar till att nå en djupare förståelse av mänskligt liv.

1. Fågelperspektiv på Kullahalvön.

Kullaberg kan man se från många olika håll. Berget och bygden sticker ut som en spets i Kattegatt och är synligt från havet från nästan alla väderstreck, även från sydost när man kommer landvägen mot Kullaberg. Hit har människor kommit av många olika anledningar och under många årtusenden. Kullaberg blev det första isfria landet i Sydsandinavien när inlandsisen började smälta av för cirka 14 000 år sedan. Under alla tider har Kullaberg varit ett landmärke om man kommer från södra Öresund, Själland, Anholt, Hallands Väderö eller västkusten (fig. 1).

Vad är det för landskap? Det har en naturgeografisk särprägel. Kullaberg med sina branta klippformationer är en kontrast till den småkulliga terrängen närmast berget och det intilliggande odlingslandskapet på slätten med flacka kusthedar och sandstränder. Kullabygden är ett synnerligen omhuldat landskap, som under tidigare århundraden liksom idag har varit betydelsefullt för naturumgänge, identitetsskapande och personliga upplevelser.³ I allra högsta grad har uppfattningarna om landskapet påverkat arkeologin i Kullabygden.

Landskapsarkivet och arkeologin som minnesbank

Arkeologer arbetar med ett långt tidsperspektiv för att utforska hur människors livsvillkor förändrats genom årtusenden. Arkeologin studerar materiella lämningar för att förstå hur människor anpassat sig och påverkat sin omgivning, och hur deras föreställningsvärld och deras samhällen har fungerat. De arkeologiska spåren kan komma från enstaka händelser eller från sådana som har haft en lång varaktighet. Man kan säga att arkeologin är en sorts minnesbank för alla de händelser som har skett i Kullabygden. Människorna som skapade landskapet är borta men deras efterlämnade spår ger oss en möjlighet att reflektera över att det förr i tiden inte var som just nu. I det långa tidsförloppet är vår nutid mycket kort. Landskapet är ett arkiv med en mängd inlagrade händelser. Människor har levt här. De har jagat, fiskat, odlat och tillverkat saker eller vad de nu kan tänkas ha gjort. De har växt upp, fött barn och blivit gamla, med allt som detta förde med sig. Många har kommit hit och andra har flyttat härifrån. Vi räknar med en stor mobilitet bland de populationer som levt här. Enskilda människors livshistorier är omöjliga att följa i ett arkeologiskt material, men de stora historiska skeendena är förhållandevis lätta att upptäcka och de finns inbyggda i de arkeologiska och historiska periodiseringarna av förhistorien och historien.

Här finns också en annan, enormt lång historia inkapslad. Det är naturkrafternas landskap. Berggrunden, landhöjningen, klimatet, djurlivet och

vegetationen sätter gränser, men ger också möjligheter till mänskligt liv. Efter istiden blottades berggrunden och jordlagren skapades. Vegetationen kom att frodas och djuren och människorna tog plats. Markens och människans historia har skapat det landskap vi ser idag i Kullabygden. Naturen är kulturskapad av århundradenas mänskliga påverkan.

Landskapet rymmer spåren av det förflutna. I Kullabygden gömmer sig arkeologiska spår från tusentals år i bergets grottor, längs branta stup och gamla strandlinjer, på gamla betesmarker och fornlämnningar. De är glimtar av en lång historia präglad av marint fiske, odling och djurhållning i rika ekologiska nischer. Här finns spår efter människors tillfälliga besök och permanenta boenden.

Vi förstår att det mesta av dåtida människors materiella förnödenheter är borta. Som arkeologen Carl-Axel Moberg karakteriserade det arkeologiska arbetets premisser: människor tog med sig en del när de flyttade, annat blev kvarlämnat och det mesta förmultnade.⁴ En ytterst liten del är bevarad och det vi har återfunnit är en bråkdel av allt som funnits. Idag är det också ett detektivarbete att återfinna äldre uppgrävt och insamlat källmaterial, eftersom det är utspritt på så många ställen. Arkeologins detektivarbete är således inte enbart att utföra arkeologiska undersökningar eller inventera i landskapet utan att återgräva i samlingar och eftergräva på tidigare undersökta platser. Detta inbegriper att granska rapporter från äldre arkeologiska undersökningar och att pröva de tolkningar som har gjorts.

Det är mycket angeläget att kunna ta del av de fynd som tidigare har påträffats i landskapet för att samla in ett så fullständigt material som möjligt. Somligt kan man komma åt, annat inte alls. Man kan ibland behöva gå underliga vägar för att få tag på och ta del av återfunnet och tillvarataget material. Fynden från Kullabygden finns på flera olika museer i regionen och på det centrala museet i Stockholm.⁵ De finns också i privata fornsakssamlingar och i hembygdsgårdarnas samlingar. I Skåne finns ett mycket stort antal privata samlingar, vilket beror på landskapets höga uppodlingsgrad. Skiftesförrättningarna på 1800-talet skapade nyodlingar på fäladsmarker och våtmarker. När man bröt ny mark kom fornsakerna fram. I Kullabygden samlade lantarbetare, drängar och andra lokalbor fornsaker. Det gjorde också ståndspersonerna på Krapperup och tillresande antikvarier. Ståndspersonerna på Krapperup hade en stor fornsakssamling som ännu finns kvar på borgen. Att dokumentera alla dessa föremål och ta reda på var någonstans i landskapet de har påträffats är ett detektivarbete.

På Kullahalvön och i Höganäs kommun är endast 7 % av de registrerade och idag kända fornlämningarna arkeologiskt undersökta. Det ska jämföras

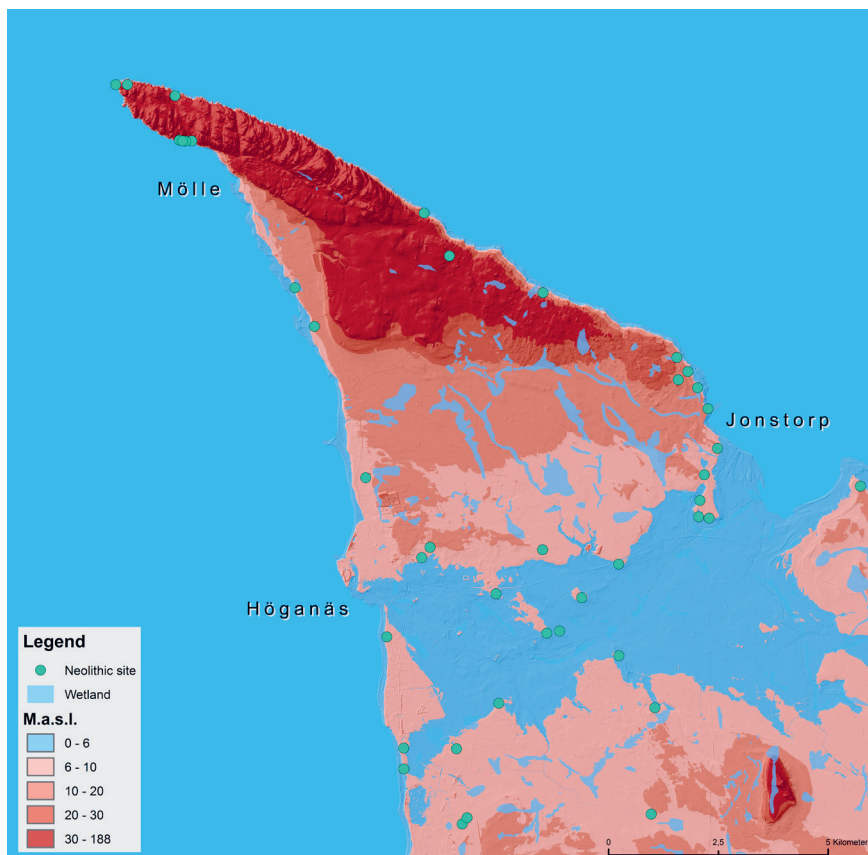
med 19 % av de registrerade fornlämningarna i Helsingborgs kommun och 65 % av de registrerade fornlämningarna i Malmö kommun.⁶ Kullahalvön är inget exploaterat område. I mer exploaterade områden finns desto fler undersökta fornlämningar till följd av den svenska lagstiftningen.

Riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar ger ett förhållandevis bra material att arbeta med. De inventeringar som initierats av länsstyrelsen i Skåne län inför upprättandet av nya skötselplaner av naturreservatet på Kullaberg har också inneburit att tidigare okända fornlämningar synliggjorts i skogsmiljöerna. Ett antal forskningsundersökningar har också tillfört en fördjupad kunskap om flera platser. Man kan säga att å ena sidan är det en begränsad arkeologisk miljö i Kullabygden som vi kan ta del av. Å andra sidan finns det mycket kvar att upptäcka för kommande generationer. Detta till trots finns det en hel del platser från den förhistoriska och historiska tiden som ligger till grund för vår nuvarande kunskap om området.

Landskapet kan liknas vid ett arkiv över markens och människans historia som vi kan öppna, läsa och tyda. Vi karterar och tolkar de arkeologiska lämningarna. Vi använder även skriftliga källor och historiska kartor och gör jämförelser med andra fornlämningar och regioner. En rad naturvetenskapliga, antropologiska och sociologiska teorier och metoder ger oss ett underlag för hur vi ska tolka lämningarna. Våra invanda föreställningar om människans kultur och samhälle kan spela oss ett spratt. Källmaterialet är litet och fragmentariskt och många av våra slutsatser vilar på antaganden. För att göra oss en föreställning om människors liv därute på Kullaberg och på Kullahalvön bör vi använda oss av en tyglad fantasi.

Landskapet har förändrats genom årtusendena. Exempelvis låg strandlinjen cirka sex meter över nuvarande havsyta för ungefär 7 000 år sedan till följd av klimatförändring, isavsmältning och landhöjning på den skandinaviska halvön. Längs stränderna bosatte sig människor under den period vi kallar neolitikum, det vill säga den yngre stenåldern (fig. 2). Den forntida ön var isolerad från fastlandet av ett brett sund mellan nuvarande Jonstorp och Höganäs. Öns omfång förändrades under årtusendenas gång. Så småningom blev Kullasundet allt smalare och grundare. Under vikingatiden var sundet möjligen ännu farbart för grundgående båtar. Vid mitten av 1800-talet utdikades stora arealer av de sankmarker som hade bildats i området. I dagens moderna landskap syns det forna sundet som ett utpräglat flackt område kring Görslövsån.

Geologin med strandlinjeförändringarna, vind- och vattenerosionen och själva berggrundens hållfasthetsprinciper ger oss en grundläggande kunskap om förutsättningarna för mänsklig närvaro. Denna naturberoende och lång-

2. Den forntida ön för omkring 7000 år sedan. Strandlinjen är 6 meter över nuvarande havsytta.

samt föränderliga historia, *la longue durée*, utgör basen för våra tolkningar av det förhistoriska och historiska landskapet. Arkeologiska och naturvetenskapliga analyser ger en annan grundläggande kunskap om de olika samhällsstrukturer som funnits här. Kortvariga händelser från olika tidsperioder, som exempelvis de som ägde rum i grottna, låter en sorts händelsehistoria skymta fram. Dessa händelser måste jämföras med den utveckling som ägde rum på det sociala och kulturella planet i bygden. De olika tidsperspektiven inspirerade av den franska Annaleskolan och Fernand Braudels mentalitets-historiska studier⁷ är applicerbara på den arkeologiska forskningen.

När klimatet och miljön förändrades, och nya ekologiska nischer bildades, kom nya grupper av människor. Vad kan det ha varit som drog dem hit? Var det Kullabergs läge i Kattegatt? Eller var det den forntida ön som låg

skyddad från fastlandet med ett brett sund? Kan bergets särpräglade natur med rika ekologiska nischer ha lockat människor? Eller var det skönheten? Det är naturligtvis omöjligt att svara på sådana frågor. Vi kan däremot få ögonblicksbilder av händelser som inträffat, upptäcka ett längre tidsförlopp och se förändringar på en plats. Vissa händelser kan vi datera och beskriva, andra inte alls. Det följande urvalet av arkeologiska platser från Kullabygden exemplifierar hur landskapsarkivet kan öppnas med ett arkeologiskt perspektiv för att finna platser som har varit gömda och glömda. De ger oss en inblick i naturen och kulturen i Kullabygden och vi får nya infallsvinklar på människans livsvillkor.

Arkeologiska platser i Kullabygden

Valet av arkeologiska platser är inte slumpartat. Min önskan är att låta olika typer av fornlämningar från olika tider och olika områden i Kullabygden belysa hur spåren i landskapet kan sättas in i ett dåtida sammanhang.

Den första typen av fornlämningar är grottorna. De är välkända och välbesökta. De är en sorts kännetecken för ett strapatsfyllt Kullaberg. Grottorna bildades under den senglaciala perioden, för mellan 11 000 och 14 000 år sedan. Under denna period skedde stora havsnivåförändringar och när havet mejslade ut grottorna kom de att ligga på olika nivåer. Grottornas höjd över den nuvarande havsytan avslöjar därför under vilka tidsperioder som de har kunnat användas. Vid vissa tillfällen var grottorna vattenfyllda, under andra perioder var de belägna ovanför den då rådande strandlinjen. Fem av grottorna är mer eller mindre arkeologiskt undersökta. Resultaten från tre av dem gör det möjligt att bedöma när dessa grottor har använts och vilken funktion de kan ha haft.⁸

Lahibiagrottan på södra sidan av Kullaberg nära Kullens fyr är belägen på en så låg nivå att den var vattenfylld under större delen av stenåldern (fig. 3). Fynd av bland annat järnspik och glaserad keramik samt kol-14-dateringar tyder på att grottan använts under yngre järnålder, medeltid och på 1500- och 1600-talen. Den stora mängden djurbensrester som tagits tillvara vittnar om att grottan besökts tillfälligt i samband med fiske och sjöfågeljakt.

I Josefinelustområdet på den norra sidan av Kullaberg finns flera grottor. Alla är inte arkeologiskt undersökta, men Mindre Josefinelustgrottan är totalutgrävd. Den är högt belägen och var tillgänglig under hela den förhistoriska perioden. Tillvaratagna flintföremål och kol-14-dateringar tyder på att människor varit i grottan under olika tider, från slutet av äldre stenålder, under romersk järnålder, under 1600-tal och in i modern tid. Flintmaterialet

3. Lahibiagrottan.

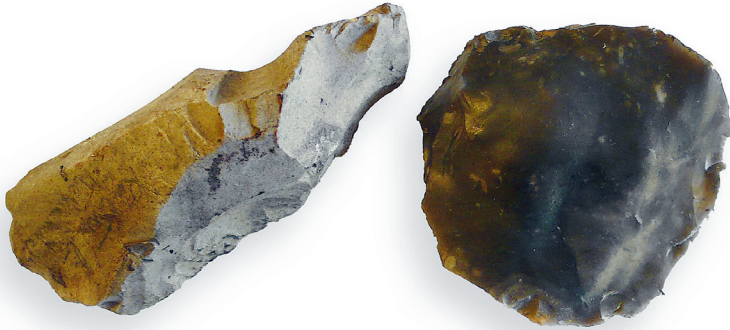
4. Mindre Josefinelustgrottan.

5. Flintavslag från redskapstillverkning påträffade i Mindre Josefinelustgrottan.

har en så pass homogen karaktär att det skulle kunna vara resterna från ett enstaka besök. Platsen är attraktiv som skydd, kanske i samband med fiske. Grottan var också en plats där man slog flinta och tillverkade redskap. Flintan är av en så god kvalitet att man antagligen har tagit med sig den från södra Skåne eller från Själland (fig. 4 och 5).

6. En kärnyxa och en skivskrapa från Fredrik VII:s grotta.

7. Bergartsavslag från Ablahamn.

Inom Josefinelustområdet ligger även den arkeologiskt undersökta Fredrik VII:s grotta. Den är också relativt högt belägen och har varit tillgänglig sedan yngre stenåldern. Redskap av flinta och bergart samt kol-14-dateringarna tyder på att den i varje fall använts under yngre stenåldern, vikingatiden och den tidiga medeltiden. Det arkeologiska materialet pekar på kortvariga

8. Lerskiva av keramik från Jonstorp.

uppehåll. Eftersom grottan ligger så nära vattnet var säkert fiske en anledning att komma dit (fig. 6).

Fynden i grottorna visar tydligt att de har använts under stenåldern, järnåldern och den moderna tiden. Och hur är det egentligen med grottmänniskor? De lokala sägnerna om troll och annorlunda människor som bott i grottorna bör avfärdas. Själva begreppet ”grottmänniskor” bygger på att man framställer historien ur ett tydligt socialevolutionistiskt perspektiv.

En helt annan sorts plats finns på en liten platå vid Ablahamn vid Kullagårdens värdshus uppe på Kullaberg. Där verkar det som att en industriell tillverkning av bergartsyxor ägt rum på platsen i slutet av den äldre stenåldern, för cirka 7 500 år sedan. En finkornig diabasisk amfibolit bröts för att sedan användas vid tillverkningen av så kallade Limhamnsyxor. Intill detta stenbrott låg en boplats med bland annat 67 kilo bearbetat bergarts-material (fig. 7). Arkeologerna fann en stor mängd flinta och keramik som karakteriserar olika kulturgrupper under yngre stenåldern. Fyndmaterialet tyder på att man återkom till den lilla platån under flera århundraden. Generationer av människor har använt denna rika ekologiska nisch. Förutom stenbrottet fanns det i närheten goda jaktmarker, ett hav med gott om fisk och tillgång till källvatten.⁹ Flera liknande platser finns på Kullaberg. De är återfunna genom inventeringar men är inte arkeologiskt undersökta.

I det flacka området vid Jonstorp inåt Skälderviken finns det ett annorlunda stenålderslandskap. Det är knappt skönjbart idag. Stenåldersplatserna

9. Tomtning nedanför Kullens fyr.

är dolda i åkermarken eller bebyggda med moderna villor. Det var rektorn vid Jonstorps skola, Oscar Lidén, som på 1910-talet bokstavligen plockade fram ett tiotal strandbosättningar på denna forntida udde. Tillsammans med sina söner inventerade han de nyplöjda åkrarna och hittade stora mängder av flintyxor, flintredskap och keramik (fig. 8). Deras efterforskningar har lett fram till en fördjupad kunskap om bosättningar under yngre stenåldern och främst då den så kallade gropkeramiska kulturen. Endast ett fåtal av dem är arkeologiskt undersökta. Därför spelar det inventerade materialet en så stor roll för vår kunskap om dessa stenåldersboplatser.¹⁰

I Kullasocknarna har ett rikligt lösfyndsmaterial från stenåldern, bronsåldern och järnåldern påträffats i markerna. I vissa fall går det att knyta dem till platser i landskapet. Boplatserna från stenåldern är karaktäristiska och

knutna till äldre strandlinjer. Bronsåldersboplatserna ligger sannolikt i områdena med bevarade bronsåldershögar och hållristningar. Järnåldersbosättningarna är också svåra att återfinna. De bör dock finnas i anslutning till gravfälten med stensättningar, rösen och domarringar.¹¹

På den yttersta udden av Kullaberg nedanför fyren finns ett antal förbisedda fornlämningar, så kallade tomtningar (fig. 9). Vi vet inte så mycket om dem. Vi vet inte hur gamla de är och vad de har använts till. Det rör sig om enkla stenkonstruktioner som ligger i direkt anslutning till klipporna. Baronen Carl Gyllenstierna och arkeologen Nils Gustaf Bruzelius undersökte dem och en näraliggande stenåldersboplatz under åren 1852–1855. De arkeologiska undersökningarna gav ett magert resultat vilket medförde svårigheter att datera tomtningarna. Utgrävarna hävdade att tomtningarna och stenåldersboplatzen hörde samman och att de tillhörde stenåldersperioden. De menade att tomtningarna var urinvånarnas bostäder. Flera samtida arkeologer var kritiska till deras datering och menade att de måste vara yngre eftersom det fanns fiskekrokar av metall och glaserad keramik i en av dem. Tomtningarna glömdes sedan bort eftersom stenåldersboplatzen fick ett så stort gehör inom den arkeologiska forskningen, i synnerhet hos danska arkeologer.

Tomtningar är en tämligen vanlig fornlämningstyp längs kusterna i Sverige och Norge. De finns i de yttre skärgårdsmiljöerna på öar, uddar och skär. Tomtningarna på Kullaberg är parallella till dem som finns på Hallands Väderö och bör därför kunna dateras till tiden mellan 1300-talet och 1600-talet, möjligen ännu längre fram i tiden.

Kullaberg befinner sig onekligen mitt i havet och fisket har alltid varit en självklar del av Kullabygdens näringar. Fisket har varierat allteftersom vattenförhållandena och havsströmmarna har förändrats. Att tomtningarna är belägna längst ut på Kullaberg och att de är små stenkonstruktioner talar för att de använts vid säsongsfiske. De blev ett stabilt vindskydd när man hade tätat stenväggarna med tång och lagt ett segel över som en tältduk.

Vad var det för sorts fiske som pågick ute vid tomtningarna på Kullaberg? Ett förslag är att det var ett fiske på torsk och kolja. I snäckhögar intill tomtningarna fann man nästan uteslutande kongssnäcka/valthornssnäcka (*Tritonium/Buccinum undatum* L.) och neptunsnäcka (*Tritonium antiquum* L./*Neptunea antiqua* L.; tillägget L. i artnamnen står för "Linnaeus 1760"). Samma arter av snäckor påträffades vid utgrävningar av fiskelägen från 1400-talet på Nordsjälland. Berättelser från 1800-talets nordsjälländska kust beskriver hur snäckan användes som agn vid torskfisket. Man slog toppen av snäckan och tog ut snigeln som i lämpliga stycken agnades. Makrillfiske är ett annat för-

10. Stengrunden vid Gregers backar.

slag som kan jämföras med hur fisket har bedrivits vid undersökta tomtningar på den bohuslänska västkusten.

Fisket och fiskelägena vid Kullen ingick i ett kontrollerat ekonomiskt regelverk, där fisket inte enbart var till för det lokala hushållet. Vem som helst fick inte fiska, och inte hur som helst. Kungamakten, adeln och kyrkan dikterade regelverken sedan medeltiden. Tomtningarna nämns inte i dessa, eller i andra skriftliga källor eller förteckningar av fiskelägen. Även om de således är belägna utanför de kända fiskelägena hade de sannolikt en anknytning till den lokala bygden. Tomtningarna existerade trots de många regelverken. De var till synes helt obemärkta. En slutsats är därför att fisket ute på Kullabergs udde sannolikt skedde utan någon makthavares kännedom.¹²

Stengrunden vid Gregers backar på östra Kullaberg får bli det avslutande

ligen studera och analysera redan uppgrävt arkeologiskt material, ger oss förnyade perspektiv. De här presenterade arkeologiska platserna är exempel på en sådan magasinsarkeologi.

En lång vetenskapshistoria

Arkeologin i Kullabygden handlar också om generationer av personer som bidragit till vår kunskap om bygden. Det finns en lång vetenskapshistoria som går tillbaka till baronen Carl Gyllenstierna (1819–1866). Han växte upp i herrgårdsmiljön på Krapperup där de vetenskapliga intressena uppmuntrades. Hans far, Nils Christoffer Gyllenstierna, hade ett stort intresse för botanik och ichtyologi. Hans täta kontakter med zoologen och arkeologen Sven Nilsson i Lund ledde till att Carl Gyllenstiernas skolgång delvis skedde i Lund. Informatorn Bror Emil Hildebrand, senare riksantikvarie i Stockholm, arbetade då också vid Historiska museet i Lund. Hildebrands och Nilssons vetenskapliga kontaktnät inom den under 1800-talet framväxande arkeologin gynnade Carl Gyllenstierna och bidrog till hans intresse för ämnet.¹⁴

Carl Gyllenstierna ville ägna sig åt arkeologin snarare än att agera godsägare. Glimtar ur hans arkeologiska CV vittnar om att han utförde arkeologiska undersökningar både på egen hand och tillsammans med antikvarien och arkeologen Nils Gustaf Bruzelius, kulturhistorikern och konstnären Nils Månsson Mandelgren och Sven Nilsson. Carl Gyllenstiernas främsta arkeologiska insats är hans fornsakssamling. Den är omfattande. Han började samla in föremålen i början av 1840-talet och tillförseln av föremål fortsatte även efter hans död år 1866, fram till år 1916. Fornsakssamlingen på Krapperup omfattar ett samlande av flera generationer Gyllenstierna. Fornsakerna föll dock i glömska under några årtionden för att återigen upptäckas på 1950-talet av Carls sonson baronen Gustaf Gyllenstierna. Han såg till att det genomfördes en uppordning av samlingen och att det upprättades en katalog över föremålen. Fornsakssamlingen är utställd på nedre botten på Krapperups borg som ett resultat av Gustaf Gyllenstiernas arbete. Det är nu också möjligt för såväl forskare som allmänhet att åter kunna ta del av den (fig. 12).

Tillsammans med Nils Månsson Mandelgren påbörjade Carl Gyllenstierna strax före sin död ett arbete med att framställa en fornminneskarta och att göra en kulturhistorisk beskrivning över Kullasocknarna. Intresset för hembygden var en del av den tidens mentalitet och inom herrgårdskulturen ett sätt att skapa sig en identitet. Inom den kulturella eliten var också känslan

12. Forssaksamlingen på Krapperup.

för naturen stor, vilket reseskildringarna, måleriet och litteraturen om Kullaberg och Kullasocknarna återspeglar.¹⁵ Det förflutna och arkeologin ingick också i detta koncept. Dessvärre lyckades inte Gyllenstierna och Mandelgren slutföra sitt projekt även om fornminneskartan blev tryckt år 1874.

Arkeologin i Kullabygden kom i händelsernas centrum på 1850-talet. Fyn-den från Gyllenstiernas och Bruzelius undersökningar nedanför fyren gav genklang i den vetenskapliga världen. De blev inbjudna till Oldskriftselska-pet i Köpenhamn redan år 1854 av medlemmarna i den danska Køkkenmød-ningkommissionen.¹⁶

Några av de arkeologiska platserna på Kullaberg kom att bli klassiska arkeologiska lokaler. Stenåldersboplatser undersöktes i början av 1900-talet av Knut Kjellmark. Bengt Salomonsson och Rolf Petré undersökte grotterna

och de grävde också på Ablahamnsboplatsen under 1950-talet. Oscar Lidéns forskning i Jonstorp i början av 1910-talet var koncentrerad till inventeringar och föremålsstudier. Han var intresserad av boplatsernas läge i landskapet och hur de var placerade längs dåtidens strandlinjer.

Arkeologin i Kullabygden bygger på enstaka personers insatser. Arkeologer, antikvarier och amatörer har bidragit till den kunskap vi har idag. Gemensamt för dem alla är deras utgångspunkt i landskapet. De har tagit hänsyn till berggrunden, strandlinjeförändringarna och vegetationsförändringarna och sett naturen som en självklar del av människans kultur. Distinktionen mellan olika vetenskapsområden har växt fram allteftersom specialiseringar av olika ämnesdiscipliner krävdes. Att klassificera kunskap i olika ämnesområden hämmar dock vår förmåga att se en helhet och inte endast delarna av ett problem. Den posthumanistiska diskursen blir därför både tankeväckande och inspirerande. Den innebär att man kan tänka sig att lösa upp dikotomierna natur och kultur, vilket skulle kunna innebära att man också för samman perspektiv från olika ämnesområden.

Arkeologi i Kullabygden

Fornlämningarna och fynden i Kullabygden kan mycket väl fogas in i en berättelse om hur det var förr i tiden. En traditionell arkeologi med syfte att beskriva och tolka det förflutna är fullt möjligt att berätta utifrån dem. I detta kapitel används istället ett urval för att ge några exempel på hur landskapsarkivet kan aktiveras. Det som kommit fram är att vi kan ha många frågor; somliga kan vi svara på, andra förblir obesvarade. Det vi ser är fragment, ibland osynliga för ögat, ibland tydliga. Arkeologin blir en form av minnesbank vars innehåll kan plockas fram och aktiveras så att äldre tider räddas från glömskan.¹⁷ Det kan också betonas att det är många vetenskapsområden och många ämnesspecialiteter involverade i de arkeologiska tolkningarna. Det räcker inte med fynden och platserna. Det empiriska materialet och själva landskapet är grunden, men skriftliga källor, historiska kartor och etnografiska jämförelser är minst lika betydelsefulla. Så var det också på 1800-talet.

Framväxten och etableringen av arkeologin i Kullabygden under 1800-talet ger oss en lång vetenskapshistoria att studera. Den arkeologihistoriska tillbakablicken är fundamental för att få en bakgrund till den kunskap vi idag har om bygden.

Arkeologin har fått spela en roll i turistnäringen. Framför allt genom att Josefinelustmalen med sina fem grottor tillrättalades i slutet av 1800-talet så

13. Utkikplats vid Josefinelustmalen.

att turisterna skulle kunna gå ner till dem (fig. 13). Grottorna var välkända också innan de undersöktes arkeologiskt. De var geologiska fenomen som studerades av geologer. De arkeologiska undersökningarna lyfte fram människans utnyttjande av dem. På så sätt blev också arkeologin långt senare en ögonöppnare som undanröjde den allmänt accepterade föreställningen om att grottmänniskor hade bott där.

Stenbrottet vid Ablahamn visar också en annan bild av stenåldern, att man inte bara jagade och fiskade. Det dolda stenålderslandskapet vid Jonstorp innehåller en unik historia om den yngre stenåldern. Strandlinjeförändringarna och landhöjningen kan följas successivt och parallellt med kulturella förändringar av föremål och keramik. Vår kunskap om yngre stenålderns olika kulturgrupper och föremål förändras. När tomtningarna nedanför

Kullens fyr sätts in i ett större sammanhang och jämförs med andra liknande platser ökar vår förståelse av dem. Trots att de har få fynd går det att finna en berättelse också om dem. På samma sätt får stengrunden vid Gregers backar en historia även om den var gömd och bortglömd. Trots att Carl Gyllenstierna återfann stengrunden på 1860-talet glömdes den åter bort tills hans teckningar i Krapperups arkiv uppmärksammades för några år sedan.

De här redovisade exemplen ger en bild av arkeologin i Kullabygden. De visar också hur människans livsvärld är integrerad med naturen och landskapet. Arkeologin kan vända upp och ner på invanda föreställningar. Med idogt detektivarbete blir intressanta platser synliga. Med en tyglad fantasi växer berättelser om människors livsvillkor fram ur sparsmakade arkeologiska miljöer och väcker bortglömda platser till liv.

NOTER

1. Rosi Braidotti, *The Posthuman*, Cambridge: Polity, 2013.
2. Carin Bunte, Björn E. Berglund & Lars Larsson (red.), *Arkeologi och naturvetenskap*, Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsens symposium nr 6 år 2003, Nyhamnsläge: Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen, 2005.
3. Jacob Christensson, *Landskapet i våra hjärtan: En essä om svenskars naturumgänge och identitetssökande*, Lund: Historiska media, 2002.
4. Carl-Axel Moberg & Holger Arbman, *Introduktion till arkeologi: Jämförande och nordisk fornkunskap*, Stockholm: Natur och Kultur, 1969.
5. Krapperups fornsakssamling, Höganäs museum, Kulturmagasinet i Helsingborg, Lunds universitets historiska museum, Statens historiska museum i Stockholm.
6. Uppgifterna kan hittas genom Riksantikvarieämbetets Fornsök, <https://app.raa.se/open/fornsok/>.
7. Fernand Braudel, *On History*, Chicago: University of Chicago Press, 1980.
8. Bengt Salomonsson och Rolf Petré från Arkeologiska institutionen i Lund undersökte Lahibiagrottan och Mindre Josefinelustgrottan 1957–58, Gustaf Retzius och Hans Wallengren undersökte Fredrik VII:s grotta år 1902; jämför Kristina Jennbert, *Kullabergs grottor: Mellan humaniora och naturvetenskap*, Lund: Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet, 2009.
9. Bengt Salomonsson undersökte platsen 1957–58; jämför Kristina Jennbert, ”I spåren efter istiden: Stenåldern på västra Kullaberg”, *Kullabygd*, årg. 93, 2020, s. 104–126.
10. Oscar Lidén, *Sydsvensk stenålder belyst av fynden på boplatserna i Jonstorp I och II*, Lund: Gleerupska universitetsbokhandeln, 1938, 1940; Kristina Jennbert, ”Rektorn och arkeologen som utforskade Jonstorp:s stenålder”, *Kullabygd*, årg. 89, 2016, s. 134–142.
11. Kristina Jennbert, ”Samma ojämlikhet som idag: Kullabygden under järnåldern”, *Kullabygd*, årg. 91, 2018, s. 110–129; Kristina Jennbert & Elisabeth Iregren, ”Bortglömda

Bildkällor

- 8–9 Ur Ulrik Thersner, *Skånska utsigter: Vues de Scanie*, Stockholm 1817–1823.
- 14 Foto Peter P. Lundh/KKAM HM1547.
- 17 Privat ägo. Wikimedia Commons.
- 18 Foto Henrik Ranby.
- 23 International Commission on Stratigraphy, version 2021/10.
- 24 Karta A är baserad på SGU, Berggrundskartan 3B Höganäs NO/3C Helsingborg NV, 1981, Serie Af nr 129. Karta B är baserad på Paul Forsell, *Kullabergs berggrund*, Publications from the Institutes of Mineralogy, Paleontology, and Quaternary Geology 104, Lund: Lunds universitet, 1962. Dateringar är hämtade från U. Söderlund, C. Karlsson, L. Johansson & K. Larsson, "The Kullaberg peninsula: A glimpse of the Proterozoic evolution of SW Fennoscandia", *GFF*, vol. 130, 1–10, 2008.
- 26–31 Foto Leif Johansson om inget annat anges.
- 30 Foto Per Ahlberg (fig. 3K).
- 30 Foto Mikael Erlström (fig 3M).
- 40 Foto Leif Gren 2017.
- 45 Karta Maria Wihlborg 2015.
- 47 Foto Kristina Jennbert 2008 och 2009.
- 48 Foto Kristina Jennbert 2009 och 2020.
- 49 Foto Inger Kristensson, Historiska museet vid Lunds universitet.
- 50 Foto Kristina Jennbert 2008.
- 52 Foto Frederic Täckström 2020.
- 53, 55 Krapperups arkiv.
- 57 Foto Kristina Jennbert 2010.
- 60 Foto Håkan Wallander.
- 62 Foto Bengt Olle Nilsson.
- 63 Illustration Isabel Fahlén.
- 65 Foto Andy Taylor.
- 70 Foto Jim Richardson.
- 71 Foto Linda-Maria Dimitrova Mårtensson.
- 75 Foto Håkan Wallander.
- 78, 82, 84 Mandelgrens samling i Folklivsarkivet, Lund.